

XX АСР 20-ЙИЛЛАРИ ЎЗБЕКИСТОН ИҚТИСОДИЁТИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

¹*Инатов Мурот Ниятович, ТошДТУ “Ўзбекистон тарихи”
кафедраси профессори в.б.*

²*Сафаров Сойиб Бердиевич, ТошДТУ “Ўзбекистон тарихи”
кафедраси доценти в.б.*

ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА 20-ГОДЫ XX ВЕКА

¹*Инатов Мурот Ниятович,
и.о.профессор каф. “История Узбекистана” ТашГТУ имени
Ислама Каримова*

²*Сафаров Сойиб Бердиевич,
и.о.доцент, каф. “История Узбекистана” ТашГТУ имени
Ислама Каримова*

FEATURES OF THE ECONOMY OF UZBEKISTAN IN THE 20S OF THE TWENTIETH CENTURY

¹*Inatov Murot Niyatovich,
Professor kaf. “History of Uzbekistan” Tashkent State Technical
University named after Islam Karimov*

²*Safarov Soyib Berdievich,
acting associate professor, department, “History of Uzbekistan”
Tashkent State Technical University named after Islam Karimov*

Аннотация: Мақолада XX аср иккинчи ярмида Ўзбекистон иқтисодиётининг ўзига хос жиҳатлари таҳлили келтирилган бўлиб, республика иқтисодиётининг суғурт ривожланганлиги сабаблари кўрсатиб ўтилади. Мақолада Республика иқтисодиётининг ҳолати билан боғлиқ бўлган кўпжаб статистик маълумотлар таҳлил этилади. Буларнинг барчаси “ўрганилаётган даврда” Ўзбекистон иқтисодиёти ҳақида тўлақонли маълумотлар беради.

Калим сўзлар: иқтисодиёт, ер-сув ислоҳоти, саноат, пахтачилик, ценз саноати, ипакчилик, янги иқтисодий сиёсат, бозор муносабатлари, қосибчилик, тоғ-кон саноати.

Аннотация: В статье приводится анализ особенностей экономики Узбекистана во второй половине XX века, в которой указываются причины слабого развития экономики республики. В статье анализируются многие статистические данные, связанные с состоянием экономики республики. Все это дает достоверную информацию об экономике Узбекистана в изучаемый период.

Ключевые слова: экономика, земельно-водная реформа, промышленность, хлопководство, цензовая промышленность, шелководство, новая экономическая политика, рыночные отношения, ремесленничество, горнодобывающая промышленность.

Annotation: The article provides an analysis of the features of the economy of Uzbekistan in the second half of the 20th century, which indicates the reasons for the weak development of the economy of the republic. The article analyzes many statistics related to the state of the republic's economy. All this provides reliable information about the economy of Uzbekistan in the "studied period."

Key words: economy, land and water reform, industry, cotton growing, qualification industry, sericulture, new economic policy, market relations, handicrafts, mining industry.

1

<https://orcid.org/0009-0009-5160-6137>

2

<https://orcid.org/0009-0005-7272-3245>

Кириш. Бугунги кунда якин ўтмиш тарихимизни ўрганиш, унинг зиддиятли ва мураккаб жиҳатларини таҳлил этиш собиқ Иттифоқ давридаги Республика ижтимоий-иқтисодий ҳаёти билан боғлиқ жараёнларни янада теранроқ англашга имкони беради. Мақолани тайёрлаш жараёнида айнан республика ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги мураккаб вазият ҳақида қимматли маълумотлар берадиган архив ҳужжатлари, статистик маълумотлар таҳлил этилди.

Усуллар мақолани тайёрлаш жараёнида тарихий тадқиқот усулларига эътибор қаратилди, хусусан, таҳлилий, қиёслаш, тарихий изчилик, баҳолаш, ҳулосалар бериш.

Муҳокама. Собиқ иттифоқ даврида мамлакатимиз иқтисодиёти мураккаб ва ўзига хос ривожланиш жараёнини бошидан кечирди. Республика иқтисодиётининг муҳим йўналиши –

Ўзбекистон ценз саноати бош тармоқларининг % ҳисобида умумий ценз саноатига нисбатан қиёсий ҳажм (1927 йил маълумотлари)[4]

Соҳа тармоғи	Маҳсулот қиймати	Ишчилар сони	Қувват и
Пахта тозалаш	67,6	30,4	36,1
Ёғ ишлаб чиқариш	10,0	14,1	19,4
Дон янчиш	6,1	3,4	5,6
Виночилик, ароқ и/ч	3,7	3,0	1,9
Ипакни қайта ишлаш	1,1	8,3	0,5
Пиво–асал и/ч	1,3	2,2	1,4
Ширинликлар	1,2	2,1	0,6
Электростанциялар	1,0	2,5	21,3
Босмаҳоналар	1,0	8,3	0,4
Тоғ-кон саноати (нефть, кўмир, тоғ мўми)	0,8	3,5	0,5
Бошқалар	4,4	15,8	7,7
Жами:	100,0	100,0	100,0

Шундай қилиб, маҳсулот қиймати бўйича 77,6% ни, ишчилар сони бўйича 44,5 % ни, двигателлар қуввати бўйича 55,5 % ни ташкил этувчи пахтачилик (пахта тозалаш ва ёғ ишлаб чиқариш билан бирга) саноатининг етакчи

бу Ўзбекистоннинг фабрика- завод саноати бўлиб, у жуда заиф ривожланганлиги билан ажралиб турар эди. Республика саноатини характерлайдиган асосий белгилари қуйидагилардан иборат эди: кишлоқ хўжалигига нисбатан ёрдамчи характерда эканлиги, заиф ташкилий капитал курилиши, техник жараёнларнинг қолоқлиги, қатор тармоқлардаги жиҳозларнинг ўта соддалиги, жуда кўп корхоналарнинг кичиклиги. Ўзбек ценз муассасаларининг кўпчилигида ишчилар сони ўнлик, камдан-кам ҳолларда юзлик рақам билан саналарди. Ишчилар сони бўйича Ўзбекистонда энг йирик ҳисобланган Фарғона пиллачилик фабрикасида жами 500 - 600 ишчи бор эди. Республикадаги ценз саноатидаги барча ишчилар умумий сони 15 726 кишидан иборат бўлган.

Ўзбекистон саноатининг айрим тармоқлари ҳақида қуйидаги жадвал аниқ тасаввур беради.

ролидан ташқари, тўқимачилик саноатининг деярли йўқлиги ва металл саноатининг арзимас ўрни равшан кўриниб турибди. Ҳолбуки, айнан шу тармоқлар саноати ривожланган ҳар бир мамлакатда асосийлардан бўлиб, биз тадқиқ

қилаётган даврда жаҳон саноати тизимида ҳал қилувчи аҳамиятга эга эди.

Тоғ - кон саноати ҳам жуда заиф бўлган. Яхлит олганда бутун Ўзбекистон саноатини иккита катта гуруҳга бўлиш мумкин. Биринчиси, асосий гуруҳ бўлиб, қишлоқ хўжалиги хом-ашёларига дастлабки ишлов бериш билан банд бўлган. Иккинчиси, бевосита шаҳар эҳтиёжларини қондиришга мўлжаллаган ва шаҳар ҳаёти ривожланиши билан пайдо бўлган: тегирмон, пиво-асал пишириш, озиқ-овқат

саноати, шунингдек, асосан четдан келтирилган хом-ашё ҳисобига ишлаган электростанциялардир.

Ушбу заиф ишлаган саноат ишлаб чиқариши маҳсулотлари билан қишлоқ аҳолисининг эҳтиёжлари қондирилган эмас. Бу саноат шаҳар аҳолисининг ҳам тўла таъминлай олмаган. Халқ истеъмол моллари собиқ иттифокнинг саноат марказларидан келтирилган ҳамда республиканинг косиб-хунармандчилик санаотида ишлаб чиқарилган.

Ўзбекистон ценз саноати динамикаси:[2]

Йиллар	Ишчилар сони	Ялпи маҳсулотнинг (млн. сўм миқдорда) қиймати	Пахта тозалаш саноати маҳсулотлари қиймати
1926-27	14260	179,8	121,7
1927-28	15726	239,8	165,6
1928-29	19199	331,3	218,7

Келтирилган маълумотлар шундан гувоҳлик берадики, саноатни тиклаш бевосита қишлоқ хўжалигининг ривожини билан боғлиқ бўлган. Ялпи маҳсулот ва ишчилар сонининг кўпайиши ҳам саноатнинг ўсишидан дарак беради. Вайронагарчилик йилларидан кейин Ўзбекистон ценз саноати тезда ўзини тиклаб олди ва урушгача (биринчи жаҳон уруши, *изоҳ муаллифники*) бўлган даражадан ошиб кетди.

Ўзбекистон Иттифокдош республика сифатида мавжуд бўлган вақтда ташкил топган 12 та пахта тозалаш заводидан фақатгина 2 таси Тошкент округида, 5 таси пахтачиликнинг тарихий маркази бўлган Фарғонада, қолган 5 таси Бухоро, Қашқадарё, Хоразм округларида фаолият юритган.

Урушгача бўлган даврда Ўзбекистон ҳудудида ишлаб турган 19 та ёғ ишлаб чиқариш заводидан 1926 йилда фақатгина 6 таси фаолият кўрсатган бўлиб, улар анча йирик ва яхши жиҳозланган эди. Уларда 2050 киши меҳнат қилган. Бу заводлар: Бухоро, Қўқон, Наманган, Андижон, Тошкент, Янги Урганч шаҳарларида, фақатгина биттаси Андижон округида жойлашган. Ёғ ишлаб чиқариш заводининг энг йириги Қўқон шаҳрида эди. Энг саноатлашган округлар: Тошкент, Андижон, Фарғона ва Самарқанд ҳисобланарди. Бу 4 округ агар пахта

тозалаш саноатини истисно қилсак, ценз саноати маҳсулотлари умумий қийматининг 81,9%ини, маҳсулотларнинг 93,4 %ни етказиб берарди.

Иқтисодчи олимларнинг эътирофига кўра, Ўзбекистон халқ хўжалигининг асосий шакли аввалгидек қишлоқ хўжалиги бўлиб қолди, унинг саноати шу замирда ривожланди. Бу даврда Ўзбекистонни санатлаштириш йўналишида, яъни унинг саноатини оддийгина тиклаш эмас, балки тубдан қайта қуриш соҳасида катта ишлар қилинди. Қайта қуриш тадбирларига, аввало пахтачилик саноатини такомиллаштириш, муассасаларини географик жиҳатдан тўғри жойлаштиришга эътибор кучайтирилди. Самарқанд, Бухоро, Марғилондаги пиллачилик фабрикалари асосида ўзбек пиллачилик саноати шаклланди, Ўзбекистоннинг сув омилларидан фойдаланиш йўлида илк қадам бўлган Бўзсув электростанцияси қурилди.

Гарчи бу даврда косиб - хунармандчилик аста-секин ўз солиштирма салмоғини пасайтириб борса-да, умуман олганда у ҳам ривожланди ва Ўзбекистон саноати ялпи маҳсулоти умумий қийматининг 35,5 % ини етказиб берди. Айни пайтда бу тармоқда банд кишилар ценз саноатидагидан кўра 7 баравар кўп эди.

Асосан қишлоқ хўжалиги хом-ашёларига дастлабки ишлов бериш билан банд бўлган

фабрика-завод саноатининг акси ўлароқ Ўзбекистон косибчилик саноатининг деярли барча тармоқларида кенг истеъмол маҳсулот тайёрлашга эътибор қаратилган эди: қайта ишланган хом-ашё ва ишлаб чиқариш қуролилари биргаликда маҳсулот қийматининг $\frac{1}{4}$ ни берарди.

1926-1927 йилларда барча маҳсулотнинг 56% қийматини берган ҳунармандчилик саноатининг асосий тармоқлари: дон янчиш, нонвойлик, ёғ ишлаб чиқариш, совун тайёрлаш, қандолатчилик саноати, маҳаллий ширинликлар

ишлаб чиқариш, виночилик, кийимлар тайёрлаш ва ҳ.з.лардан иборат эди.

Маҳсулот қиймати бўйича ҳунармандчилик саноатининг учинчи гуруҳини пахтага ишлов бериш тармоғи ташкил этарди. Бу соҳа ўзида банд бўлган кишиларнинг сонига кўра аввалги икки гуруҳга нисбатан устунликга эга бўлиб, унда 34 мингдан зиёд киши банд эди, холбуки кийим-кечак ва совун тайёрлаш гуруҳида 30 минг, озиқ-овқат ва ширинликлар тайёрлаш гуруҳида 20 мингга яқин киши ишларди.

Аҳамиятига кўра Ўзбекистонга ғалла - буғдой келтириш энг юқори ўринда туради [4]

Йиллар	Келтирилган ғалла (минг пуд)
1913	21475
1924 - 25	8600
1925 - 26	15509
1926 - 27	21047
1927 - 28	23126

Жадвалдан кўриниб турибдики, республикага ғалла асосан ташқаридан олиб келинган. Ғалла олиб келиш йилдан-йилга ўсиб борган. Республика ўзининг ғалла мустақиллигини йўқотди. Асосий куч пахтачиликни ривожлантиришга қаратилди.

Четдан етарлича ғалла келтирмай туриб, пахтачиликни ривожлантириш мумкин эмас эди, чунки ғалла етишмаслиги тезда унинг баҳосини ошириб юборар, бу эса пахтага нисбатан баҳонинг барқарорлигида деҳқон учун пахтачиликни даромадсиз соҳага айлантириб қўярди.

Хулоса шундан иборат бўлдики, ХХ асрнинг 20-йиллари иккинчи ярмида Ўзбекистон иқтисодиёти ночор ҳолатда бўлиб, секинлик билан ривожланиб борган. Иттифоқ маркази республика иқтисодиётини бир томонлама ривожлантиришга ҳаракат қилиб, асосан ташқи

муҳитга боғлаб қўйган. Бу ҳолат одамлар яшаш шароитини ҳам ёмонлашувига олиб келган.

Фойдаланилган адабиётлар ва манбалар:

1. Бу ерда ва бундан кейин фабрика-завод ҳамда кустарчилик саноати бўйича рақамлар. С.И. Фролова, Ю. И. Кривоноговларнинг “Ўзбекистан. Пособие по изучению экономики края. (– Т.: Узбекгосиздат, 1930)” асаридан келтирилади: 176-177, 197-203-бетлар.
2. М.Инатов. Хатларда битилган тарих ва тақдир: Ўзбекистон фуқароларининг хатлари тарихий манба сифатида (XX аср 20-йилларининг иккинчи ярми) Т.; 2023. 35-б.
3. Материалы по районированию Узбекистана. Выпуск I. Самарканд, 1926. 162-б.
4. Фролов С. И., Кривоногов Ю.Н. Кўрсатилган асар. 239-б.